

Вядома, што яшчэ ў студзені 1757 г. канцлер быў на спектаклі ў сядзібе Міхала Казіміра Радзівіла, ваяводы віленскага і гетмана Вялікага княства Літоўскага. На сцэне ішла камедыя Вальтэра (назва невядомая). Аляксандру Сапегу прысвяціў сваю камедыю Марэвіч, ротмістр ваяводы Трокскага.

Ружанскі музычны тэатр, які развіваўся ў мясцовым культурным асяроддзі пры ўдзеле замежных і мясцовых выканаўцаў, збіраў на свае канцэрты і спектаклі шматлікіх слухачоў і глядачоў. Ён, безумоўна, з’яўляўся часткай музычнай культуры гэтага рэгіёну ў XVII—XVIII стст. і разам з тым увайшоў у агульную спадчыну беларускай культуры.

Л.М.Сідаровіч,
*суіскальнік кафедры беларускай
і сусветнай мастацкай культуры*

ПАРАЎНАЛЬНЫ АНАЛІЗ ПСАЛМОЎ З “РЫФМАТВОРНАГА ПСАЛТЫРА” СІМЯОНА ПОЛАЦКАГА І ВАСІЛЯ ЦІТОВА ПА РОЗНЫХ СПІСАХ

Адной з малавывучаных старонак культурнай спадчыны славян з’яўляецца “Рыфматворны псалтыр” Сімяона Полацкага і Васіля Цітова, які працяглы час лічыўся помнікам выключна рускай культуры.

Адзін з яго аўтараў — Сімяон Полацкі (Самуіл Гаўрылавіч (Емяльянавіч) Пятроўскі-Сітніяновіч), беларус па паходжанні, ураджэнец г. Полацка, дзе ён працяглы час жыў, вучыўся, сфарміраваўся як асоба і як навуковец, увайшоў у гісторыю як вялікі асветнік-гуманіст, грамадскі і царкоўны дзеяч, філосаф, прапаведнік, паэт, драматург, чалавек энцыклапедычных ведаў (1).

Другі яе аўтар — Васіль Цітоў — таленавіты кампазітар, стваральнік шэрага многалосых кампазіцый, якія гучаць і ў нашыя дні ў выкананні розных калектываў, вучань Мікалая Дзілецкага, цесна звязанага з культурай беларускіх і ўкраінскіх зямель.

У сваёй музычнай творчасці, у тым ліку ў музыцы “Рыфматворнага псалтыра”, Васіль Цітоў абпіраўся на беларускую праваслаўную пеўчую традыцыю, г. зн. на знаменны распеў і кантавую культуру XV—XVII стст. (2). Гэта і дазваляе назваць “Рыфматворны псалтыр” Сімяона Полацкага і Васіля Цітова выдатным помнікам беларуска-рускай культуры.

“Рыфматворны псалтыр” — унікальны музычна-паэтычны твор апошняй чвэрці XVII ст., скарбніца духоўнага багацця, увасобіўшая эстэтычныя, маральна-этычныя каштоўнасці, якія выпрацавала чалавецтва.

Да нас дайшлі сем яго поўных спісаў.

Мы даследавалі толькі шэсць з іх, таму што да сёмага (ДГМ, Увар, 760) доўгі час не было доступу ў сувязі з закрыццём Дзяржаўнага гістарычнага музея ў Маскве. Гэтыя шэсць рукапісаў мы размясцілі іерархічна, прыняўшы за арыгінал рукапісны зборнік 1687 г. (4), што быў паднесены царэўне Соф’і Аляксееўне, які, на наш погляд, з’яўляецца дакладнай копіяй рукапісу 1680 г., падараванага царэвічу Фёдору (5). Аб ёй гаворыць Л.В.Пушкароў у працы аб Сімяоне Полацкім (6).

Усе рукапісы “Рыфматворнага псалтыра” Сімяона Полацкага і Васіля Цітова можна размясціць у наступным парадку.

1. РАН, 16.15.11 (ПІА 66).

2. РНБ, Сал. 692/800 — канец XVII ст. (7).

3. РНБ, XIV — 41 — рубаж XVII—XVIII стст.

4. РДБ, ф. 228, № 203 — пачатак XVIII ст. (8).

5. РАН, 16.15.9 (ПІБ 117) — пачатак XVIII ст.

6. РАН, Арх. кам. 100 — першая чвэрць XVIII ст. (9).

Даследаванне гэтых спісаў “Рыфматворнага псалтыра” паказала, што паэтычныя тэксты і мелодыка псалмоў з часам перанеслі значныя змяненні. Гэта:

1) скарачэнне шэрага вершаў псалмоў (№ 17, 18, 20, 21, 24, 26, 29 і іншых спіса РНБ, Сал. 692/800). Вядома, што кожны складальнік зборніка (як і выканаўца) мае

права на адбор найбольш значных па сэнсе паэтычных строф;

2) змена асобных слоў у паэтычным тэксце (напрыклад, у псалме № 2 спіса РНБ, Сал. 692/800, слова “глаголати” зменена на “слати”);

3) змяненне знакаў прыпынку і асобных літар у словах. Апошнія (яны вельмі часта сустракаюцца ва ўсіх спісах “Рыфматворнага псалтыра” Сімяона Полацкага і Васіля Цітова) звязаны ці то з памылкамі черапісчыкаў, ці то з новымі правіламі арфаграфіі.

Разнастайныя змяненні адчула ў розных спісах і мелодыка псалмоў “Рыфматворнага псалтыра”.

Часам змяненні былі нязначнымі:

1) змена ключа — у псалмах № 8, 53, 59, 83 спіса РДБ, ф. 228, № 203 і інш. Яна была абумоўлена зручнасцю тэсітуры для выканаўцаў, таму што вышыннае становішча мелодый і іх суправаджэнняў у кантах з’яўляецца рэлятыўным;

2) транспанаванне мелодый на сэпціму, ч. 8, нону, ч. 8 (у псалме № 16 спіса РАН, Арх. кам. 100);

3) змяненне ці дабаўленне знакаў альтэрацыі, звязанае з пераменаі танальнасці (№ 138 рукапісу РНБ, Сал. 692/800);

4) павелічэнне працягласці нот на канцах паўвершаў ці вершаў (брэвіс замест цэлай ноты ў псалмах № 38, 45, 46, 50 спіса РДБ, ф. 228, № 203);

5) адсутнасць паўз у напевах і замена іх узбуйненай працягласцю ноты (часцей за ўсё першай) — у псалме № 27 РАН, Арх. кам. 100);

6) змяненне фрагментаў мелодыі ў сувязі з варыянтнасцю асобных гукаў і працягласцей.

Часам мелодыі Васіля Цітова перапрацоўваліся больш радыкальна з мэтай надання ім гібкасці, выразнасці і дэмакратызму. Гэтыя пераробкі заключаліся ў:

1) перастаноўцы тактаў (у псалме № 133 спіса РНБ, XIV—41);

2) зняцці паўтораў (у псалмах № 25, 123, 133 спіса РДБ, ф. 228, № 203);

3) сумяшчэнні новага матэрыялу са старым, цітоўскім — у псалмах № 178 спісаў РАН, Арх. кам. 100 і РАН 16.15.11 (ПІА 66), № 32 рукапісу РДБ, ф. 228, № 203 і інш.

Акрамя таго, намі выяўлена неадпаведнасць, якая тычыцца колькасці музычна-паэтычных прыкладаў у спісах. Так, у рукапісу РДБ, ф.228, № 203 сто пяцьдзсят псалмоў, у той час як у астатніх — сто пяцьдзсят адзін. У рукапісу РДБ адсутнічае псалом № 69 “Боже, в помощь мою послі руку твою”.

Ва ўсіх спісах “Рыфматворнага псалтыра” Сімяона Полацкага і Васіля Цітова мы знаходзім шэраг новых меладыхных варыянтаў псалмоў.

Параўнальны аналіз іх выявіў тры асноўныя метады кампазітарскай працы:

1) творчай перапрацоўкі мелодый першакрыніцы (псалом № 28 спіса РНБ, Сал. 692/800);

2) вар’іравання мелодый першакрыніцы за кошт варыянтнасці гукаў, перамяснення напева на іншую вышыню, змянення лічылных адзінак вымярэння (псалом № 98 спіса РНБ, Сал. 692/800);

3) стварэння новых песенных мелодый (у псалме № 69 спіса РНБ, XIV — 41 і інш.).

Прыклады стварэння новых, больш выразных і дэмакратычных мелодый у розных спісах “Рыфматворнага псалтыра” Сімяона Полацкага і Васіля Цітова не адзінкавыя. У больш позніх спісах іх лічба ўзрастае. Гэта сведчыць аб паступовым выцясненні напеваў Васіля Цітова свецкімі мелодыямі ананімных аўтараў.

Далейшы працэс эвалюцыі мелодыкі псалмоў з “Рыфматворнага псалтыра” ішоў па шляху цэласнай змены напеваў Васіля Цітова ўлюбёнымі кантавымі мелодыямі, якія ўвайшлі ў шырокі ўжытак і ў рукапісныя зборнікі кантаў і псалмоў з тэкстамі Сімяона Полацкага.

Са 151 прыкладу “Рыфматворнага псалтыра” ў рукапісныя зборнікі ўключаны толькі чатыры мелодыі Васіля Цітова, якія па сваіх сродках выразнасці былі блізкімі папулярным у народзе кантам і псалмам.

Паэтычныя тэксты Сімяона Полацкага аказаліся больш жыццяздольнымі. Амаль палова іх (61 прыклад) увайшла ў шырокі ўжытак.

Гэтым абвяргаецца шэраг негатыўных выказванняў аб паэтычным стылі Сімяона Полацкага (напрыклад, Н.Д.Фіндэйзена і А.В.Пазднеева) і даказваецца, што вершы ўраджэнца з Беларусі былі папулярнымі ў асяродку шырокіх мас.

1. Удакладненыя звесткі аб асобе Сімяона Полацкага мы прыводзім па кнігах Л.І.Сазонавай (*Сазонава Л.И. Поэзия русского барокко.* — М., 1991. — С. 14) і Ул.Арлова (*Орлов В. Тайны полоцкой истории.* — Мн., 1995).

2. *Гай дэ Пікарда.* Царкоўная музыка ў Беларусі. — Мн., 1995. — С. 28.

3. ДГМ — Дзяржаўны гістарычны музей (г. Масква).

4. Знаходзіцца ў РАН — Расійская акадэмія навук.

5. Пакуль што яго выявіць не ўдалося.

6. *Пушкарёв Л.В.* Сімеон Полоцкий. Русские писатели XVII века. — М., 1972. — С. 269.

7. РНБ — Расійская нацыянальная бібліятэка (г. Санкт-Пецярбург); Сал. — Збор Салавецкага манастыра.

8. РДБ — Расійская дзяржаўная бібліятэка (г. Масква).

9. Арх. кам. — Збор археалагічнай камісіі.

І.А. Смірнова,

суіскальнік кафедры беларускай

і сусветнай мастацкай культуры

З ГІСТОРЫІ РАЗВІЦЦА ФАРТЭПІЯННАГА ВЫКАНАННЯ (першая палова XX ст.)

З'яўляючыся неад'емнай часткай мастацкай культуры, беларускае фартэп'яннае выкананне прайшло складаны, супярэчлівы, але плённы шлях развіцця, дасягнуўшы найвышэйшага росквіту ў другой палове XX ст. Некалькі